

УДК 811.111'366.587

О. А. Дерев'янку,

кандидат філологічних наук, доцент;

А. А. Тронь,

кандидат філологічних наук, доцент

(Прикарпатський національний університет)

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КРАТНОСТІ

У статті досліджуються лексичні засоби вираження категорії кратності; виділено та проаналізовано вісім лексико-семантичних груп дієслів кратності, які об'єднуються на основі спільного компонента – семи кратності; вивчаються особливості їх використання, спільні та відмінні семи. Доведено, що мультиплікативні та семельфактивні дієслова характеризуються наявністю семи кратності у своїй семантиці й не потребують модифікаторів для позначення ознаки кратної дії.

Аспектуальність, як понятійна категорія, є предметом постійного вивчення науковців (Б. Баліна, О. Бондарка, І. Долініної, Г. Золотової, Ю. Князева, Н. Козінцевої, А. Комарової, Ю. Маслова, В. Плунгяна, С. Швачко, В. Храковського, З. Вендлера, Г. Веркюля, Д. Дауті, Б. Комрі, М. Моенса, М. Олсен та інших. Проте категоріальні параметри кратності – одного з відтінків аспектуального значення, яке є складовою частиною універсальної поняттєвої категорії аспектуальності, ще й досі остаточно не визначені. Невивченими залишаються окремі аспекти функціонально-семантичної категорії кратності, її місце у парадигмі аспектуальних категорій, різномірні засоби реалізації кратності. **Метою статті** є дослідження семантичної структури лексичних засобів вираження кратності як аспектуальної характеристики предикатної дії.

Вважаємо, що кратність – це аспектуальне значення, яке відображає внутрішні властивості дієслова та характеризує дієслівні лексеми за кількістю "крат". Таке кількісне значення властиве дієсловам, які виражають квантитативні процеси – дії, що можуть перериватися, поновлюватися і повторюватися. Кратність, на відміну від ітеративності, є граничною дією. Категорія кратності характеризується властивістю деяких дієслів позначати дію як окремий акт її реалізації, тоді як ітеративний аспект вказує на те, що дія повторюється багато разів і є необмеженою у часі. Основними засобами вираження кратності є мультиплікативні та семельфактивні дієслова, до яких відносимо звуконаслідувальні дієслова, RL-дієслова та сталі дієслівно-субстантивні сполучення типу *to give a glance*, що є компонентами функціонально-семантичного поля кратності.

Проаналізувавши семантичну структуру лексичних засобів вираження кратності розрізняємо вісім лексико-семантичних груп дієслів кратності із семами 'різке коливання тіла або його частин' (9 компонентів), 'різка зміна положення тіла стрибком' (6 компонентів), 'різка зміна положення об'єкта у просторі поштовхом' (9 компонентів), 'різка зміна положення об'єкта у просторі за допомогою кидка' (11 компонентів), 'нанесення удару із застосуванням сили' (20 компонентів), 'різка зміна стану існування' (13 компонентів), 'спрямування погляду на об'єкт' (5 компонентів) та 'різкий спалах яскравого світла' (9 компонентів). Усі з названих ЛСГ дієслів об'єднуються на основі спільного компонента – семи кратності. Однак в одних дієслів ця сема може бути первинною, а в інших – вторинною (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Лексико-семантичні групи дієслів кратності

ЛСГ	Дієслова, що містять первинну сему кратності	Дієслова, що містять вторинну сему кратності
Дієслова із семою 'різке коливання тіла або його частин'	shake, tremble, shudder, quiver	quake, shiver, totter, quaver, wobble
Дієслова із семою 'різка зміна положення тіла стрибком'	jump, leap, spring, hop, skip	bound
Дієслова із семою 'різка зміна положення об'єкта у просторі поштовхом'	push, thrust	shove, propel, nudge, press, jostle, jog, elbow
Дієслова із семою 'різка зміна положення об'єкта у просторі за допомогою кидка'	throw, toss, plunge, fling, pitch, slam, cast	hurl, sling, scatter, heave

Дієслова із семою 'нанесення удару із застосуванням сили'	hit, punch, jab, smack, slap, kick, knock, crash, strike, thrust, thump, bash, bang, tap	pound, hammer, collide, plough	spank, bump,
Дієслова із семою 'спрямування погляду на об'єкт'	look, glance, glimpse, peep	sight	
Дієслова із семою 'різка зміна стану існування'	break, snap, crack, burst, explode, erupt, split, shatter	smash, fracture, splinter	crumble, rupture,
Дієслова із семою 'різкий спалах яскравого світла'	blaze, flash, glance, glint, flicker, gleam	glitter, spangle	sparkle,

На прикладі деяких синонімічних рядів предикатів детально проаналізуємо семантичні характеристики семельфактивів як основних виразників категорії кратності, з'ясуємо особливості взаємодії цих дієслів з іншими синтаксичними одиницями.

Так, основними виразниками семи 'різка зміна положення тіла стрибком' є дієслово *jump* та його синонімічний ряд – *leap, spring, bound, skip, hop*. Порівнюючи семантичну структуру дієслів **jump, leap, spring, bound, skip, hop**, визначаємо їх спільну сему:

Jump: *to move suddenly or quickly* [1: 443]; **Leap:** *to move or act quickly or suddenly* [1: 462]; **Spring:** *to rise, leap or move suddenly and swiftly; to cause to spring* [1: 761]; **Skip:** *to move in a light, springy manner; by bounding forward with alternate hops on each foot* [1: 735]; **Hop:** *to make a short, bouncing leap; move by leaping with all feet off the ground, as a rabbit* [1: 391]; *if a bird, insect, or a small animal hops, it moves by making quick short jumps; to move somewhere quickly or suddenly* [2: 783]; **Bound:** *to move by leaps, spring* [1: 93].

Внаслідок аналізу дієслів даної ЛСГ встановлено, що сема кратності '*to move suddenly or quickly*' є домінантною у дієсловах *jump, leap, spring, skip, hop*, а виявлення семи кратності у дієслова *bound* потребує глибшого аналізу, як-от:

Bound: *to move by leaps; spring* [1: 93] **Leap:** *to move or act quickly or suddenly*.

Очевидно, що дієслово *bound* визначається за допомогою *leap*, тобто сема кратності у нього є вторинною. У табл. 2 представлено семний аналіз дієслів ЛСГ 'різка зміна положення тіла стрибком', здійснений за допомогою методу словникових дефініцій.

Таблиця 2.

Відмінності у семантичних характеристиках кратності дієслів із семою 'різка зміна положення тіла стрибком'

	suddenly	quickly	sharply	shortly	abruptly	rapidly	swiftly	instantly	forcibly
Jump	+	+	+	+	+	+	–	+	+
Leap	+	+	–	–	+	–	–	–	+
Spring	+	+	–	–	–	–	+	–	+
Hop	+	+	–	+	–	–	–	–	+
Skip	+	+	–	–	–	–	–	+	+
Bound	–	–	–	–	–	–	–	–	+

Основними виразниками семи 'різке коливання тіла або його частин' є дієслово *shake* та його синонімічний ряд – *tremble, shudder, quake, quiver, totter, shiver, quaver* та *wobble*. Зазначені дієслова означають 'різко або плавно рухатися у результаті невимушеного, здебільшого періодичного скорочення м'язів тіла або частин тіла', тобто *тремтіти, тряситися, тріпотіти, здригатися* тощо. Отже, сема кратності '*to move suddenly or quickly*' є домінантною у дієсловах *shake, tremble, shudder, quiver*, а *quake, totter, shiver, quaver* та *wobble* визначаються за допомогою *shake, tremble, shudder*, тобто сема кратності в них є вторинною (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Семантичні характеристики кратності дієслів із семою 'різке коливання тіла або його частин'

	suddenly	quickly	sharply	shortly	abruptly	rapidly	swiftly	instantly	forcibly
Shake	+	+	-	+	-	-	-	+	+
Tremble	-	+	-	+	-	-	-	-	+
Shudder	+	-	-	+	-	-	-	-	+
Quiver	-	-	-	-	-	+	-	-	+
Shiver	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Quake	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Totter	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Quaver	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Wobble	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Дієслова ЛСГ із семою 'різка зміна положення об'єкта у просторі поштовхом' також позначають однократну завершену чи багатократну тривалу дії. Основними виразниками цієї семи є дієслово *push* та його синонімічний ряд – *shove, thrust, propel, press, nudge, jostle, jog* та *elbow*. Зазначені дієслова означають 'застосуванням сили спричинити різке переміщення об'єкта вперед або у напрямку від себе', 'переміщувати предмет штовхаючи, пересуваючи', тобто *пхати, штовхати, проштовхнутись, приводити в рух* тощо. Спільною для цього семантичного ряду є сема кратності '*to move smth suddenly to a different position*', тобто застосуванням сили спричинити переміщення об'єкта. Ця сема є домінантною для дієслів *push, thrust*. Оскільки *propel, shove, press, nudge, jostle, jog, elbow* визначаються за допомогою *push*, то сема кратності для них є вторинною. Спільні та відмінні ознаки у семантичних характеристиках досліджуваних дієслів подані у наведеній нижче табл. 4.

Таблиця 4.

Семантичні характеристики кратності дієслів із семою 'різка зміна положення об'єкта у просторі поштовхом'

	suddenly	quickly	sharply	shortly	abruptly	rapidly	swiftly	instantly	forcibly
Push	+	-	-	-	-	-	-	-	+
Thrust	+	+	-	-	-	-	-	-	+
Shove	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Propel	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Nudge	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Press	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Jostle	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Jog	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Elbow	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Аналіз ЛСГ дієслів із семою 'різка зміна положення об'єкта у просторі за допомогою кидка' дозволяє виділити їх спільну ознаку – різке переміщення об'єкта вперед або у напрямку від себе із застосуванням сили у просторі як однократну завершену чи неоднократно повторювану дію. Основними її виразниками є дієслово *throw* і його синонімічний ряд – *toss, plunge, fling, pitch, sling, hurl, slam, scatter, cast, heave*. Сема кратності '*to propel from the hand by a sudden forward motion*' є домінантною для дієслів *throw, toss, plunge, fling, pitch, slam*. Для дієслів *sling, hurl, scatter, cast, heave* сема кратності є вторинною, оскільки вони визначаються за допомогою *throw*. У табл. 5 представлено відмінності у семантичних характеристиках кратності дієслів із семою 'різка зміна положення об'єкта у просторі за допомогою кидка'.

Таблиця 5.

Семантичні характеристики кратності дієслів із семою 'різка зміна положення об'єкта у просторі за допомогою кидка'

	suddenly	quickly	sharply	shortly	abruptly	rapidly	swiftly	instantly	forcibly
Throw	+	+	-	-	-	-	-	-	+
Toss	+	+	-	-	-	-	-	-	+
Plunge	+	+	-	-	+	-	-	-	+
Fling	+	+	+	-	+	-	-	-	+
Pitch	+	+	-	-	-	-	-	-	+
Slam	+	+	-	-	-	+	-	-	+
Cast	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Hurl	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Sling	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Scatter	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Heave	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Основними виразниками семи 'нанесення удару із застосуванням сили' є дієслово *hit* та його синонімічний ряд – *punch, thump, bash, jab, smack, spank, slap, bang, hammer, knock, tap, bump, crash, strike, collide, pound, plough, kick, thrust*. Сема кратності 'to give a **sudden** blow' є домінантною у дієсловах *hit, punch, thump, bash, jab, smack, slap, bang, knock, tap, crash, strike, kick, thrust*. Для інших дієслів (*spank, hammer, bump, collide, pound, plough*) сема кратності є вторинною, оскільки вони визначаються за допомогою *crash, strike, hit*. У табл. 6 представлено відмінності у семантичних характеристиках кратності дієслів із семою 'нанесення удару із застосуванням сили'.

Таблиця 6.

Семантичні характеристики кратності дієслів із семою 'нанесення удару із застосуванням сили'

	suddenly	quickly	sharply	shortly	abruptly	rapidly	swiftly	instantly	forcibly
Hit	+	+	-	-	-	-	-	-	+
Punch	-	+	+	+	-	-	-	-	+
Jab	+	+	+	+	+	-	-	-	+
Smack	+	-	+	+	-	-	-	-	+
Slap	+	+	+	-	-	-	-	-	+
Kick	-	-	-	-	-	+	-	-	+
Knock	-	+	-	+	-	-	-	-	+
Crash	+	+	-	-	-	+	-	-	+
Strike	+	-	-	-	-	-	-	-	+
Thrust	+	-	-	-	-	-	-	-	+
Thump	-	+	-	-	-	-	-	-	+
Bash	-	+	-	-	-	-	-	-	+
Bang	+	-	+	-	-	-	-	-	+
Tap	-	+	-	-	-	-	-	-	+
Pound	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Spank	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hammer	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Bump	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Collide	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Plough	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Основними виразниками семи 'спрямування погляду на об'єкт' є дієслово *look* та його синонімічний ряд – *glimpse, glance, peep* та *sight*. Синонімічний ряд дієслова *look* є досить численним, однак тільки дієслова *look, glimpse, glance, peep* та *sight* позначають квантифіковану, кратну дію.

Зазначені дієслова означають 'один акт сприйняття будь-чого очима', тобто *поглянути, глянути побіжно, краєм ока (мигцем), кинути погляд, зиркнути на щось* тощо. Сема 'to cast a glance' є домінантною у дієсловах *glimpse, glance* та *peer*. Для інших дієслів (*look, sight*) сема кратності є вторинною, оскільки вони визначаються за допомогою *glance, glimpse*. У табл. 7 представлено відмінності у семантичних характеристиках кратності дієслів ЛСГ 'спрямування погляду на об'єкт', виявлені за допомогою методу словникових дефініцій.

Таблиця 7.

Семантичні характеристики кратності дієслів із семою 'спрямування погляду на об'єкт'

	suddenly	quickly	sharply	shortly	abruptly	rapidly	swiftly	instantly	forcibly
Look	–	+	–	–	–	–	–	–	–
Glimpse	–	+	–	+	–	–	+	–	–
Glance	+	+	–	–	–	–	+	–	–
Peep	–	+	–	+	–	–	–	–	–
Sight	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Диференційними компонентами значення дієслів ЛСГ 'різка зміна стану існування' є порушення цілісності з поділом/без поділу на окремі складники, порушення цілісності як наслідок впливу зсередини/ззовні, застосування сили, утворення характерного звуку, спрямованість докладених зусиль. Сема 'різка зміна стану існування' виражається дієсловом *break* та його синонімічним рядом – *smash, shatter, snap, crumble, crack, fracture, rupture, burst, explode, erupt, splinter*. 'To separate into parts **suddenly**' є домінантним інваріантним значенням для дієслів *break, burst, shatter, snap, crack, explode, erupt*. Дієслова *crumble, fracture, split, splinter* визначаються за допомогою *break*, отже, сема кратності 'різка раптова зміна порушення цілісності' для них є вторинною. При цьому дієслово *rupture* тлумачиться через *break* та *burst* одночасно.

Основними виразниками семи 'різкий спалах яскравого світла' є дієслово *flash* і його синонімічний ряд – *blaze, glance, gleam, glint, glitter, flicker, sparkle, spangle*. Спільною для досліджуваних дієслів є сема кратності 'to appear as a **sudden** act of shining', яка є первинною для дієслів *flash, glint, flicker, gleam*. Інші дієслова визначаються за допомогою домінантного дієслова цього семантичного ряду *flash* та здебільшого позначають багатократну повторювану дію.

Вважаємо, що через відсутність у сучасній англійській мові чітко сформованої граматичної категорії виду формальні параметри кратних висловлювань неможливо повністю відділити від семантики мовних одиниць, які виступають індикаторами кратності. Найчастіше аспектуальне значення кратності міститься саме в семантиці кратних дієслів. У семантичній структурі речення кратність може увиразнюватися використанням певних часових форм, модифікаторами типу *suddenly, abruptly, instantly, once*, for-адвербіалами *for an instant, for a split second, for a fraction of a second, for a second, for a moment* тощо, специфікаторами кількісної семантики *in a flash, in one gulp* тощо та контекстом.

Таким чином, внаслідок проведеного аналізу встановлено, що в усіх дієсловах (загальна кількість – 82) досліджуваних ЛСГ наявні первинні (50 одиниць) та вторинні (32 одиниці) семи кратності. У семантичній структурі всіх дієслів присутні семи миттєвості/кратності: *suddenly* (36 дієслів), *quickly* (33 дієслова), *shortly* (14 дієслів), *sharply* (10 дієслів), *swiftly* (8 дієслів), *abruptly* (7 дієслів), *rapidly* (6 дієслів), *instantly* (3 дієслова). У словникових дефініціях деяких дієслів сема кратності експлікується 7 (*jump*), 5 (*jab, snap*) разів, 4 (*crack, flash, fling, shake*), 3 (*blaze, crash, glance, glimpse, glint, hop, leap, plunge, punch, skip, slam, slap, smack, spring*) та 2 (*bang, break, burst, explode, flicker, gleam, knock, peer, pitch, shatter, shudder, throw, thrust, toss, tremble*) рази. Перспективними можуть бути подальші зіставні дослідження: дієслів кратності у сфері контрастивної лінгвістики: а) зіставне дослідження дієслів кратності в англійській та українській мовах; б) зіставне дослідження дієслів кратності у мовах різних типів; порівняльне дослідження функціонування предикатів типу *to glance* та сталих дієслівно-субстантивних сполучень моделі $V_1 + vN$ типу *to give a glance*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Webster Universal College Dictionary. – New York : Gramercy Books, 1997. – 945 p.
2. Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. by Della Summers]. – New ed., 2003. – 1949 p.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Деревянко О. А., Тронь А. А. Семантическая структура лексических средств выражения кратности.

В статье исследуются лексические средства выражения категории кратности; выделено и проанализировано восемь лексико-семантических групп глаголов кратности, объединенных на основании общего компонента – семы кратности. Особенности их использования, общие и отличительные семы изучаются. Доведено, что для мультипликативных и семельфактивных глаголов характерно наличие семы кратности в их семантике, и они не нуждаются в модификаторах для выражения признака кратного действия.

Derevyanko O. A., Tron A. A. The Semantic Structure of the Lexical Means of Expressing the Category of Frequency Rate.

The semantic structure of lexical means of expressing the category of frequency rate is studied. Eight lexico-semantic groups of the verbs of frequency rate which are mostly characterized by a common seme 'to act suddenly or quickly' have been singled out and analyzed. Their peculiarities of usage, common and differential semes have been studied. The results of the research prove that semelfactive and multiplicative verbs are rarely used with the modifiers of frequency rate as the seme of frequency rate is included in their semantic structure.